Revista Diàlegs

Títol: Una anàlisi de les diferències en el grau de nacionalisme català als dos costats de la frontera Franco-Espanyola*

Autora: Laia Balcells i Ventura

Resum:

L'any 1659 els regnes de França i Espanya van signar el Tractat dels Pirineus, un tractat de pau mitjançant el qual una part del territori espanyol amb població catalana va passar a formar part de França. Des de llavors, la identitat catalana ha persistit a totes dues bandes de la frontera. Tanmateix, la prominència d'aquesta identitat no és homogènia als dos Estats: si bé és políticament i socialment rellevant a Espanya, ho és poc a França. En aquest article, sostinc que aquesta diferència es pot explicar si observem les característiques que el procés històric d'alfabetització ha tingut a cadascun d'aquests països: la identitat catalana no és rellevant a la Catalunya Nord perquè, en aquest territori, la primera generació que es va alfabetitzar, ho va fer sota mandat francès; per contra, la inexistència d'una Revolució Escolàstica a Espanya abans del segle vint va permetre que es cultivés amb èxit una identitat nacional catalana durant les primeres dècades d'aquest segle; a més, el fet que l'alfabetització massiva es donés al Principat durant un període d'agitament nacionalista va comportar la consolidació d'aquesta identitat nacional.

Article publicat a: Diàlegs: revista d'estudis polítics i socials, ISSN 1138-9850, Vol. 12, Nº. 43, 2009, pàgines 33-60.

* Títol original: «Explaining Variation in the Salience of Catalan Nationalism across the Spain/France Border». Traducció: Cristina Real Puigdollers.

1. Introducció

L'any 1659 els regnes de França i Espanya van signar el Tractat dels Pirineus, un tractat de pau pel qual una part del territori espanyol poblat per catalans va passar a formar part de França. Des d'aleshores, la identitat catalana ha persistit a totes dues bandes de la frontera. Durant els segles dinou i vint, aquesta identitat es va polititzar i es va transformar, tenint com a base un moviment nacionalista que aspirava a la sobirania política de la nació catalana; és a dir, es va crear una identitat nacional. Tanmateix, tant en els seus orígens com en l'actualitat, la rellevància d'aquesta identitat ha estat heterogènia a tots dos cantons de la frontera: mentre que la identitat nacional catalana és socialment i políticament rellevant al Principat, aquesta és practicament inexistent a la Catalunya Nord. En aquest article, analitzo l'evolució històrica de la identitat catalana en aquests territoris, fixant-me en el patró d'incorporació d'aquesta identitat en una ideologia política (el nacionalisme). La idea és teoritzar i aportar evidència empiríca sobre els factors i els mecanismes que han conduit la identitat catalana a evolucionar de forma diferent en aquests dos territoris.

L'argument principal, defensat en aquest article, estableix que les diferències en el grau d'importància de la identitat nacional catalana, en aquestes dues regions, s'explica gràcies a les característiques del procés històric d'alfabetització massiva a França i Espanya, o dit d'una altra manera, a les característiques de la Revolució Escolàstica (Darden 2002). Em refereixo bàsicament a diferències en el moment i en el contingut del procés d'alfabetització massiva, però també en el seu caràcter públic o privat. Així, argumento que el nacionalisme (català) no és punyent a França perquè els catalans de França van ser educats massivament sota mandat francès durant la segona meitat del segle dinou. Això implica que aquests esdevinguessin patriotes francesos, i que no adoptessin una identitat nacional catalana quan aquesta s'estava mobilitzant. En canvi, el nacionalisme català existeix i és rellevant al Principat perquè els catalans d'Espanya no van rebre mai una educació massiva dirigida per un Estat espanyol fort i ben estructurat. Aquest fet va permetre l'assimilació, a principis del segle vint, de la identitat nacional catalana. A més a més, el fet que la ideologia nacionalista catalana es pogués difondre en part a través d'escoles i altres associacions, com ara casals populars o ateneus a principis del segle vint –quan la primera generació d'alfabets anava a escola–, va determinar la consolidació d'aquesta identitat nacional.

Cal clarificar, però, que de cap manera considero que el canvi de frontera entre França i Espanya l'any 1659 ens proporciona un bon escenari per a un «experiment natural». No es pot donar per fet que les dues regions (la Catalunya francesa i l'espanyola) tinguin les mateixes característiques, al marge de pertànyer a Estats diferents, ni tampoc que sigui possible controlar per qualsevol altre factor que pugui estar influint en la variable dependent. Tanmateix, mitjançant una anàlisi del procés històric, sí que considero que es pot establir una anàlisi comparativa sòlida, que permet analitzar la manera com els diferents processos de construcció de l'Estat han repercutit en la projecció dels nacionalismes perifèrics. Per altra banda, considero que el procés d'alfabetització de les masses té un gran poder explicatiu; la característica més important d'aquest procés és «quan» i «com» la primera generació de població alfabeta aprèn a escriure i a llegir. Aquesta generació marca les generacions successives a través de la transmissió familiar de la identitat nacional, i és més important que qualsevol altra. L'èmfasi a la primera generació és la diferència clau entre la meva aproximació teòrica i la d'altres que també fan referència a processos d'alfabetització de masses (com ara Anderson 1983, Gellner 1983). Es proporcionaran alguns detalls sobre aquesta perspectiva teòrica més avall.

Aquest article està estructurat com segueix: en la secció següent, presento proves sobre la variació en la prominència de la identitat nacional catalana a la Catalunya francesa i la Catalunya espanyola. Mesuro la diferència en la variable dependent fent servir indicadors de l'època actual. En la secció 3, analitzo la història de la identitat catalana als dos costats de la frontera franco-espanyola. En la secció 4, presento l'argument teòric del treball i proves empíriques que el recolzen. La secció 5 conclou l'article.

2. Variació de la prominència de la identitat nacional catalana

La variable dependent, en aquest treball, és la prominència de la identitat nacional catalana en dos territoris concrets: 1) la regió espanyola de Catalunya (que també anomenaré Principat); 2) els comptats francesos del Rosselló, la Cerdanya, el Vallespir, el Conflent i el Capcir[1] (que anomenaré a partir d'ara Catalunya Nord o Catalunya francesa). Tot i així, mesurar la prominència de la identitat nacional està lluny de ser una tasca fàcil, i encara més si prenem com a referència territoris, com a agregats, i no individus. En aquest cas, doncs, assumeixo que una identitat nacional és prominent en un territori si aquesta té una incidència en els esdeveniments polítics i socials que hi tenen lloc. Els dos indicadors que utilitzo, per tal de representar aquesta

variable són: l'ús de la llengua catalana, per una banda, i el suport als partits nacionalistes catalans o separatistes a les eleccions, per l'altra.

Ús de la llengua catalana: a partir d'enquestes representatives podem fer-nos una idea dels patrons d'ús del català per part de la població als territoris que estem estudiant. A la Taula 1 he resumit les dades del grau d'ús del català en diferents tipus d'interaccions lingüístiques entre individus. Les columnes contenen dades del percentatge de gent que es declara parlant de: només català, més català que castellà/francès, totes dues llengües per igual, més castellà/francès que català i només francès/castellà, a les dues regions.[2] Veiem els resultats per als diferents tipus d'interaccions lingüístiques: amb membres de la família, amb amics/gues i amb veïns/es.

Taula 1. Patrons d'ús del català com a llengua de comunicació

	Família		Amics/gues		Veïns/es	
	Principat	Cat Nord	Principat	Cat Nord	Principat	Cat Nord
Només Català	37,2	0,5	24,5	1,8	29,5	2
Més Català que Castellà/Francès	7,1	0,5	17,8	1,2	10,6	0,2
Ambdues per igual	9	1,7	18,4	3	17,2	1,7
Més Castellà/Francès que Català	9,9	7,2	11,9	4,1	8,4	4,8
Només Castellà/Francès	34,4	87,6	25,6	88,1	32,7	89
Altres	2,4	2,7	1,9	1,6	1,5	2,1

Les diferències entre les dues regions són notables. Mentre que al Principat el català és la principal llengua de comunicació entre els membres de la família per al 37,2 per cent de la població (més el 7,1 per cent que diu que el català no és la única llengua, però que és més freqüent que el castellà), a la Catalunya Nord, això passa només per al 0,5 per cent de la població: el francès és la principal llengua familiar per al 87,6 per cent de la població. Aquest patró és semblant en les comunicacions entre amics i veïns. Mentre que al Principat, una gran part de la població fa servir el català en aquest tipus de relacions (el 60 per cent de la gent utilitzen el català entre amics), a la Catalunya Nord té un ús molt limitat.

Suport als partits nacionalistes o separatistes en les eleccions: com que les dues regions analitzades formen part de dos països diferents, la comparació dels resultats electorals no resulta

una tasca senzilla. Tots dos països es diferencien en els seus sistemes electorals i les seves formes de representació, cosa que afecta la manera com la gent decideix el seu vot. És per això que comparo els resultats electorals de les eleccions al Parlament Europeu en aquestes dues regions: les eleccions al Parlament Europeu tenen lloc simultàniament en tots els països de la UE (amb dos o tres dies de distància com a màxim), i el sistema electoral és el mateix (sistema proporcional). Tanmateix, el número de districtes electorals varia entre els diferents països. Per exemple, a Espanya, hi ha un sol districte electoral mentre que a a França n'hi ha vuit. A més, hi ha també diferències en el nombre de diputats per al Parlament de la UE que elegeix cada país (França escull 78 diputats i Espanya, 54). Malgrat aquestes diferències, les característiques de les eleccions europees permeten comparar els resultats que obtenen els partits nacionalistes/separatistes a cada país.

Les darreres eleccions europees van tenir lloc al juny de 2004 (del 10 al 13 de juny). Els principals partits classificats com a nacionalistes catalans són Convergència i Unió (CiU) i Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), al Principat, i *Les régionalistes* (OC-CAT-ESK), a la Catalunya Nord. La Taula 2 resumeix els resultats obtinguts per aquests partits durant les eleccions al Parlament Europeu del 2004.[3]

Taula2. Resultats de les eleccions europees 2004. Percentatge de vots per als partits nacionalistes/separatistes

	Principat		Catalunya Nord	
	Total Vots	% sobre el Cens	Total Vots	% sobre el Cens
Cens Electoral	5.228.861	---------	295380	----------
Total de Votants	2.104.744	40,25%	123440	41,79%
Vots a Partits Secessionistes o Nacionalistes	623.972	29,64%	933	0,76%

Podem veure que les diferències entre el Principat i la Catalunya Nord són significatives: mentre que el total de vots per als partits nacionalistes o separatistes suma gairebé el 30 per cent del vot al primer territori, representa un total de menys de l'1 per cent dels vot al segon territori.

En resum, els dos indicadors que he utilitzat per mesurar la prominència de la identitat catalana als dos territoris objecte d'estudi ens proporcionen el mateix resultat: mentre que la identitat catalana és prominent a la Catalunya espanyola, aquesta és considerablement feble a la Catalunya francesa. Així, en el primer cas, el català és una llengua comunment parlada (el 60 per

cent de la població la fa servir diariàment); en canvi, en el darrer cas, el català és una llengua marginal, utilitzada només per un petit segment de la població (i coneguda pels seus habitants en un grau molt menor). És més, a la Catalunya espanyola, el nacionalisme és un instrument important de mobilització política i social, mentre que aquest no és el cas a la Catalunya francesa. Els partits nacionalistes catalans són rellevants en l'arena política en el primer cas, i obtenen una part important dels vots tant en les eleccions de carácter supranacional com son les eleccions europees. En canvi, a França passa el contrari: els partits nacionalistes catalans són gairebé invisibles i el percentage de vots que obtenen a les eleccions europees és negligible.

3. 3. Breu història de la identitat catalana i el nacionalisme català a França i a Espanya

3.1. Cronologia del nacionalisme català

Generalment es diu que l'aparició del nacionalisme català tingué lloc a finals del segle dinou. Jacobson estableix que va ser fundat com un moviment polític a la dècada del 1890 i com un fenomen electoral el 1901. Al segle vint, «les seves fites principals van consistir, en primer lloc, en la fundació de la Mancomunitat (1914-1923), una entitat administrativa, i més tard, la Generalitat (1931-39:1977-actualment), un cos autònom amb capacitats parlamentàries» (Jacobson 1998:2). El nacionalisme català va tenir la seva base en un moviment regionalista (el Catalanisme) que va començar al segle vint-i-u a la Catalunya espanyola. Sembla que els historiadors estan d'acord quan creuen que, si bé ja hi havia una identitat ètnica catalana abans, va ser durant aquest període que es va polititzar. Això no obstant, alguns autors són d'un altre parer pel que fa a aquesta datació. Boix (2002), per exemple, defensa que, a Catalunya, ja hi havia tingut lloc alguna mena de lluita per redefinir l'Estat espanyol abans que es polititzés la llengua i la cultura a finals del segle dinou; així, sosté que ja hi havia nacionalisme abans d'entrar en aquesta fase. El que sembla clar és que existia una identitat catalana des dels temps medievals, i que aquesta es va perllongar a França i a Espanya, fins i tot després de la divisió del territori català al segle disset. Sahlins explica, referint-se al comtat de la Cerdanya, que: «malgrat la decadència del marc institucional i judicial de l'Estat català medieval, Catalunya va continuar representant una unitat lingüística i ètnica, una unitat que va persistir molt després de la divisió política de Catalunya i de la Cerdanya, entre França i Espanya. Després del 1659, els Cerdans, súbdits polítics dels reis francesos i espanyols, i finalment ciutadans de França i Espanya, van continuar sent catalans (…)» (Sahlins 1989:23). D'aquesta forma, les diferències actuals entre

aquestes dues regions es troben més relacionades amb les diferències que hi ha hagut en el procés de politització de la identitat catalana en els segles posteriors al Tractat dels Pirineus, que no pas amb l'existència o no d'una identitat catalana des de bon principi.

El procés pel qual la identitat catalana es va polititzar i transformar en una identitat nacional (en comptes de romandre una mera identitat ètnica) es pot analitzar com el resultat d'un moviment de revitalització nacional. Així, podem utilitzar el model de Hroch (2000) per a les «nacions petites» per tal d'entendre el cas de Catalunya[4]. Aquest autor postula que els processos de revitalització política estan formats per tres fases: una fase A d' «interès acadèmic» (la llengua antiga, la cultura, etc.), una fase B d' «agitació patriòtica», i una fase C de «moviment nacional de masses» (Hroch 2000:23). Considero que durant cadascuna d'aquestes fases, hi va haver diferències entre la Catalunya Nord i el Principat, i que això ha determinat l'escenari que trobem actualment. Per exemple, hi va haver diferències en la fase A; Sahlins sosté que quan el moviment nacionalista va començar a créixer al Principat, va trobar molt poc recolzament a la Catalunya Nord: « (…) les reivindicacions del nacionalisme català van tenir molt poca ressonància als comtats catalans al nord de la frontera, on la nació seguia sent França» (1989:287). Tanmateix, les diferències més importants es troben en la fase B i les condicions sota les quals va tenir lloc aquesta fase d' «agitació patriòtica«. Com mostrarem més endavant, mentre que a Espanya aquestes condicions van permetre el desenvolupament d'un moviment nacional de masses, a França no va ser així.

3.2. Precedents del nacionalisme català: la Renaixença

Diu Hroch: «El principi de qualsevol renaixement nacional ve marcat per la preocupació apassionada per part d'un grup d'individus, normalment intel·lectuals, per l'estudi de la llengua, la cultura, la història de la nacionalitat oprimida» (Hroch 2000:22). Això sembla aplicar-se perfectament al cas català. Els historiadors destaquen la importància que va tenir per als orígens del nacionalisme català el moviment cultural i històric que va començar a la Catalunya espanyola a mitjans del segle dinou, i que intentava recuperar la llengua i la cultura catalana partint d'una concepció romàntica del passat medieval de les nacions, La Renaixença (1830-1880). «Els escriptors romàntics catalans de la dècada de 1830 van expressar mitjançant la prosa i la poesia

el seu amor a la nació catalana, i van buscar mites i llegendes de la història medieval de Catalunya que els poguessin ajudar a reconstituir la seva identitat» (Díez Medrano 1999:11). Balcells (1991) estableix que La Renaixença va tenir un paper crucial en la preparació de l'atmosfera en què havia de néixer el nacionalisme català , i subratlla el fet que aquest moviment tingués èxit en el seu intent de convertir la llengua vernacular de Catalunya en una llengua literària moderna. Aquest fet va ser cabdal ja que l'analfabetisme estava molt estès a Catalunya abans del segle dinou. D'aquesta manera, al mateix temps que el nombre de lectors potencials anava augmentant a finals del segle dinou, la llengua popular i materna tenia la possibilitat d'esdevenir, novament, una llengua literària (Balcells 1991:21). Curiosament, el desig de tenir una literatura catalana va crear la necessitat de catalanitzar l'escola (Balcells 1991:23). Les elits catalanes van pensar que l'única manera de tenir una escola catalana era aconseguir un cert grau d'autonomia política o d'independència.

La Renaixença va ser principalment un moviment de la Catalunya espanyola, però també va tenir lloc a la Catalunya francesa. De fet, quan el 1901 es va prohibir a Espanya una de les principals celebracions d'aquest període, els Jocs Florals, un bisbe de la Catalunya Nord, Juli Carsalade du Pont, els va organitzar a Perpinyà (la capital de la regió). També, trobem documentats diversos escrits patriòtics catalans a la Catalunya Nord durant aquest període. Tanmateix, ningú no posa en dubte que el moviment va ser menys poderós que al Principat, i que, en general, no va tenir tant d'èxit a l'hora de portar el català a l'altura de llengua literària (almenys, per a la major part dels intel·lectuals de la regió). Sahlins diu que «Al Rosselló, durant les dècades de 1880 i 1890 apareix una mena de renaixement literari en llengua catalana, però que no va tenir pràcticament cap rellevància política» (1989:247).

3.3. Politització de la identitat catalana i emergència del nacionalisme

Segons Hroch, el període d'agitació patriòtica (fase B) vincula el període d'interès acadèmic amb l'augment d'un moviment de masses, que té lloc a la fase final de desenvolupament del renaixement nacional[5]. Durant la fase B, els patriotes intenten influenciar els membres de la seva mateixa nacionalitat perquè considerin que la seva condició de membres de la nació és més que un simple fet natural (Hroch 2000). Aquesta és la fase de fermentació de la consciència nacional. A Catalunya, va començar al darrer terç del segle dinou –durant els últims anys de la

Renaixença– i va tenir lloc d'una manera més evident durant les primeres dècades del segle vint. Al meu parer, aquesta fase va anar de bracet amb un període d'agitació política a Catalunya.

Mentre que la Reinaxença tenia un caràcter literari i cultural en els seus orígens, es va transformar en un fenomen polític cap al final. Amb el restabliment de la Monarquia a Espanya el 1875, alguns sectors de la societat catalana van començar a demanar el reconeixement polític de Catalunya. Es va començar a organitzar, molt lentament, un primer moviment catalanista que va començar a solidificar les seves reivindicacions. El 1880 va tenir lloc el Primer Congrés Catalanista. El 1892, Unió Catalanista, que unia diferents associacions catalanistes, es va reunir a la ciutat de Manresa, on es van aprovar les bases per a una constitució regional catalana (Les Bases de Manresa): allà, hi demanaven un govern autònom per a Catalunya. Més tard, es va crear un partit polític catalanista, La Lliga Regionalista –de caràcter conservador– que va esdevenir hegemònic entre el 1901 i el 1923. El 1914 es va crear la primera institució catalana d'autogovern, La Mancomunitat. Aquesta institució va dur a terme una tasca important de creació d'infraestructures (camins i ponts), xarxes de ferrocarril, sistemes telefònics, etc. A més, va crear un nombre d'institucions culturals científiques que tenien com a objectiu donar més prestigi a la llengua i la cultura catalana (Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, etc.). A l'esfera pública, el catalanisme es va tornar un fenomen en voga durant les primeres tres dècades del segle vint: es van crear diaris catalans, i diferents tipus d'associacions populars (associacions de joves, culturals, etc.) es van afegir al discurs nacionalista (Termes 2000; Balcells 1991). Al mateix temps que aquests canvis polítics tenien lloc a la Catalunya espanyola, la Catalunya francesa vivia un estat de relativa calma política. L'agitació patriòtica no tenia les mateixes característiques. De fet, en aquest moment, els interessos polítics dels intel·lectuals francocatalans i els dels hispanocatalans no eren gens semblants; la Catalunya Nord no va aconseguir mai cap tipus d'autonomia política dins de l'Estat francès.

4. Característiques de la Revolució Escolàstica a França i a Espanya

Darden (2002) presenta una teoria fundacional sobre els orígens del nacionalisme a les antigues repúbliques de la URSS, que li permet explicar les diferències existents entre aquestes repúbliques. Des del seu punt de vista, els orígens del nacionalisme es troben en la Revolució Escolàstica, que va tenir lloc al segle dinou i a principis del vint. Aquesta revolució consistia en «el desenvolupament de població escolaritzada, alfabetització, i programes educatius

estandaritzats i controlats de forma centralitzada, que propocionaven els mitjans per establir idees compartides entre poblacions grans i geogràficament disperses« (2002:12)[6]. El fet que amb la Revolució Escolàstica que es creés una identitat nacional no va ser només provocat per l'alfabetització massiva, que facilitava la transmissió d'idees a través del temps i l'espai, sinó també per l'existència de currículums controlats de manera centralitzada. Això últim va facilitar la transmissió de missatges ideològics homogenis, que es van poder utilitzar com una eina política, o dit d'una altra manera, per legitimar un determinat poder polític. És més, «les idees introduïdes incialment a través de l'escolarització eren resistents ja que esdevenien a veritats inqüestionables i s'inculcaven dins de la cultura popular« (2002:15). Darden argumenta que el nacionalisme va ser fort en el període soviètic tardà en aquells territoris on la Revolució Escolàstica havia tingut lloc abans de la incorporació a la URSS. En canvi, el nacionalisme no va ser tan fort en aquells territoris en els quals la Revolució Escolàstica havia tingut lloc sota mandat soviètic. La raó d'això la trobem en què en els primers territoris, la identitat nacional (presoviètica) es va transmetre de generació en generació, malgrat la posterior invasió soviètica i la sovietització. Les identitats nacionals presoviètiques van resistir perquè la primera generació de lectors en una família (és a dir, aquells que havien estat afectats per la Revolució Ecolàstica) és capaç d'introduir el sentiment nacional amb el qual han portat a terme l'alfabetització dintre de la seva família, de tal manera que les generacions posteriors la poden retenir (en comptes d'adquirir la identitat nacional amb què son socialitzats a l'escola). És a dir, la família constitueix la principal via de transmissió de la identitat nacional un cop els seus membres s'han alfabetitzat.

La proposta de Darden per donar compte de la construcció de les identitats nacionals ens pot aportar una visió interessant a l'hora d'explicar per què l'evolució del nacionalisme català a Espanya i França ha estat diferent. Aquesta proposta pot aclarir per què en el primer cas la identitat nacional catalana va ser adquirida per una bona part de la població i es va transmetre a través de les generacions (fins als nostres dies), mentre que en el darrer cas això no va ser així. Com Sahlins explica: «A Espanya, el nacionalisme català va fer la seva aparició: la nació va esdevenir Catalunya, i es va transformar en una entitat política. Però les reivindicacions dels nacionalisme català van tenir poca ressonància als comtats catalans del nord de la frontera, on la nació continuava sent França» (1989:281).

Per tant, què diferenciava França d'Espanya a principis del segle vint? La principal diferència és que a França hi havia hagut ja un procés de construcció de la nació, conduït per l'Estat francès, la qual cosa va impedir la fermentació de les idees nacionalistes catalanes dins de la població – entre gent que ja havia estat socialitzada com a patriotes francesos. Aquest procés de construcció de la nació es basava principalment en el sistema d'escolarització i en l'alfabetització dels ciutadans, és a dir, estava fortament basat en el què hem definit com a Revolució Escolàstica. A Espanya, en canvi, tant el procés de construcció nacional com la Revolució Escolàstica havia estat més o menys un fracàs. Per tant, les idees nacionalistes van poder fermentar bé dintre la població catalana. I, com que el moviment nacionalista tenia un impacte en l'educació dels ciutadans de Catalunya, la identitat nacional catalana va tenir la capacitat de perdurar.

4.1 L'educació i la construcció de la nació francesa

En el període posterior a la Revolució Francesa, l'Estat francès va iniciar un sistema escolar públic d'àmbit nacional, que va assolir la seva maduresa durant la Tercera República. «Hi havia al voltant de trenta-sis mil escoles a França l'any 1829, i el doble el 1906» (Grew i Harrigan 1991:31). El sistema tenia com a objectiu alfabetitzar la població al llarg del territori i al mateix temps educar els nens en els valors de la República Francesa, que havien de considerar com la seva nació. En altres paraules, la Revolució Escolàstica va tenir lloc, i va permetre tant l'assimilació generalitzada com la persistència de la identitat nacional francesa al llarg del territori estatal. Aquest procés va tenir lloc a França malgrat l'existència prèvia d'identitats ètniques, i va ocórrer perquè la implantació d'aquest model escolàstic va anar acompanyat de fortes mesures repressives contra l'ús dels *patois* i contra la conservació dels trets culturals regionals. A més, la Revolució Escolàstica va venir acompanyada (i facilitada) per altres tipus de mesures per construir la nació: «La República afavoria les polítiques de construcció de carreteres i ferrocarril que van començar durant el Segon Imperi i van introduir noves lleis per a un servei militar obligatori i una escolarització primària obligatòria i universal, cosa que va fer que els camperols esdevinguessin tècnicament i culturalment francesos» (Sahlins 1989:280). Les lleis d'escolarització de 1881-1882 (també anomendes Lleis de Ferry) van ser la principal base legal per al procés d'homogeneïtzació cultural i lingüística del país (Weber 1983: capítol 18; Camps 1995).

Tal com apunta Weber (1983), el mestre d'escola tenia un paper molt rellevant en la tasca d'estendre l'alfabetització i també canalitzava l'homogeneïtzació cultural. «Els estudiants s'han d'acostumar a l'ús del francès, parlar francès entre ells, i els professors els han d'ensenyar en la llengua oficial» (Camps 1996:346). Camps explica que el 1886, el 34,5 per cent dels professors de la Catalunya Nord no havien nascut a la regió, cosa que permetia que el francès s'introduís millor a les escoles ja que els professors no sabien català (a més a més, el català estava de fet prohibit a les escoles). Un sistema estructurat d'àmbit estatal va promoure que els mestres d'escola es formessin de forma homogènia, fet que va ajudar a la propagació del mateix tipus d'educació al llarg i ample del país. «L'escola elemental francesa era, en la seva totalitat, una escola de masses. Era també una escola molt més uniforme.» (Furet i Ozouf 1982: 147). Els catalans de França van ser totalment sotmesos al procés d'escolarització de masses i van ser totalment induïts a la uniformització cultural per part de l'Estat francès. Seguint Darden (2002), podem suposar que el principal efecte d'aquesta onada d'alfabetització de masses, mitjançant la qual s'educava els fills de pares analfabets en francès i en els valors de la República Francesa i la *Patrie*, va ser l'adopció d'una identitat nacional francesa. Així, els catalans de França van esdevenir francesos de nacionalitat cap a finals del segle dinou. En línia amb Darden (2002), la identitat francesa va esdevenir resistent i es va reproduir dins les famílies ja que va ser la identitat que va emergir durant la Revolució Escolàstica.

4.2. L'educació i l'intent (fallit) de construir una nació espanyola

Què va passar a Espanya durant el segle dinou i a principis del vint? Es va construir una «nació espanyola»? Si no, per què? Com va influir aquest fet en la creació i l'assimilació massiva del nacionalisme català? L'historiador Borja de Riquer ha lligat el nacionalisme perifèric a la feblesa de l'Estat espanyol (Jacobson 1998:12); Sahlins diu sobre la Cerdanya dividida: «El 1868, les dues Cerdanyes estaven vinculades definitivament a les trajectòries històriques de les seves respectives circumstàncies polítiques: la Cerdanya francesa va experimentar una assimilació econòmica i una integració cultural amb França, mentre que la Cerdanya espanyola va participar del subdesenvolupament estructural d'Espanya i de les reivindicacions del nacionalisme català» (1989:276). Tot i així, quin és el mecanisme exacte que vincula la feblesa de l'Estat espanyol (o el seu subdesenvolupament) amb l'èxit relatiu del nacionalisme català? Des del meu punt de vista, no va ser la feblesa de l'estat *per se*, sinó més aviat l'absència d'una Revolució Escolàstica

durant els segles dinou i vint a Espanya el que va permetre l'assimilació de la identitat nacional catalana per part dels ciutadans del Principat a principis del segle vint. Així, durant la fase d'agitació patriòtica, la població catalana va ser més procliu a adoptar una identitat nacional catalana perquè eren analfabets i no havien assimilat prèviament una identitat nacional espanyola. Si haguessin estat sotmesos a un procés d'ecolarització massiva en castellà i haguéssin estat imbuits amb els valors de la nació espanyola –tal com la població francesa ho havia estat en francès i repecte de la nació francesa– haurien estat menys predisposats a adoptar la identitat nacional catalana.

Alguns historiadors argumenten: «Si a França la reforma educativa va ser crucial en el desenvolupament de la unitat nacional mitjançant l'abolició de les "particularitats" i de les llengües regionals, a Espanya l'escolarització deficient va truncar aquesta possibilitat, i va permetre la persistència de les llengües locals» (García de Cortázar i González 1994:464). Tanmateix, això no vol dir que l'Estat espanyol fós més tolerant que l'Estat francès amb les llengües minoritàries: des del segle divuit, també l'Estat espanyol havia decretat lleis que prohibien l'ús del català (i d'altres llengües minoritàries) en l'educació. Aquestes legislacions es van crear amb la intenció d'incrementar l'homogeneïtzació cultural al llarg i ample del territori espanyol (*Real Cédula de Aranjuez,* 1768; *Ley Moyano*, 1857; *Real Decreto* 1902 –vegeu Duran 1997:21). La més important d'aquestes lleis va ser la *Ley Moyano*: fins aleshores, el català havia estat la llengua de l'educació i de les escoles. Aquesta llei regulava l'educació en tots els seus nivells i planificava una escolarització pública, lliure, centralitzada i universal. També fixava l'obligació d'ensenyar la gramàtica castellana i l'ortografia com a única llengua. No obstant això, a finals del segle dinou, el sistema d'escoles de l'Estat espanyol es trobava encara en unes condicions molt dolentes[7]. Per què el sistema educatiu estava tan subdesenvolupat a Espanya? Alguns autors defensen la idea que les reformes liberals de la segona meitat del segle dinou són les culpables de l'afebliment del procés d'alfabetització; especialment, la *Desamortització de Mendizábal* (1836-1837) i *Madoz* (1855), que va desmantellar l'aparell de l'educació elemental mantingut pels municipis o per l'església catòlica. La manca de recursos de l'Estat, i un segle dinou molt violent (amb tres guerres civils –les guerres carlistes–, diferents etapes de transició d'una monarquia a un sistema liberal, i les guerres contra els Estats Units per Cuba i les Filipines també ens poden donar les raons d'això). I finalment, el caràcter rural de l'Estat espanyol (combinat amb el seu subdesenvolupament econòmic) també va dificultar la creació d'un sistema

escolar estructurat: «Va ser principalment a les àreas rurals del nostre país on es van crear les restriccions i les resistències per a l'escolarització; la institució escolar es va considerar com una imposició, molt costosa i inútil» (Guereña i Viñao 1996: 206).

El fet que la difusió de l'alfabetització de masses tingués lloc a Catalunya durant un període en el qual el catalanisme estava molt present en un nivell polític (les primeres dues dècades del segle vint) va tenir conseqüències importants en l'assimilació massiva i l'enfortiment de la identitat nacional catalana. En primer lloc, amb la creació de la institució autònoma de *La Mancomunitat* (1914-1925), es va posar en marxa un procés d'escolarització pública en català: «Amb *La Mancomunitat*, (el català) va esdevenir un altre cop un idioma oficial (…); es van crear escoles noves i institucions on era la principal o l'única llengua» (Martí 1992: 47). En segon terme, el sector privat va tenir un paper important en l'educació en català durant les primeres dècades del segle vint. Alguns autors assenyalen que la feblesa del sistema escolar espanyol va permetre que a Catalunya hi hagués un procés contrari a l'*espanyolització*: així, va tenir lloc un procés educatiu en un marc general de suspicàcia envers l'estat, expressat en forma d'apoliticisme o mitjançant propostes antisistema –republicans, catalanistes, tradicionalistes– (Duran 1997:21; Termes 2000). Aquest procés va ser dirigit pel sector educatiu privat, el qual tenia una gran influència en l'educació elemental –de nou, provocat per la feblesa del sistema escolar de l'Estat. Molt freqüentment, aquest sector privat era religiós. Per exemple, *Els Escolapis* eren la congregació catòlica més important en l'educació elemental; tenien una xarxa important d'escoles a Catalunya des del segle divuit. Però en altres ocasions les escoles privades eren laiques –aquestes escoles eren especialment crítiques amb l'Estat. Per exemple, el moviment anarquista va començar a desenvolupar un projecte alternatiu d'educació a principis del segle vint, *L' Escola Moderna* de Ferrer i Guàrdia. El moviment catalanista va fer el mateix i va crear la primera escola catalana a Barcelona l'any 1898 (l'Escola Sant Jordi); més tard, es van crear més escoles catalanes i es va formar l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC). Aquesta associació, també anomenada *La Protectora*, va proporcionar la creació de llibres per a les escoles catalanes (geografia, història, etc.), que tenia per objectiu ensenyar als estudiants la història i geografia de Catalunya. *La Protectora* va tenir un creixement espectacular durant les dues primeres dècades del segle vint: tenien 93 escoles col·lectives el 1910 i 121, el 1920. En tercer lloc, els mestres tenien un paper important en la socialització dels estudiants en els valors de la nació catalana. En altres paraules, les escoles van esdevenir un espai de lluita per a la

identitat nacional durant aquest període. Inclús si es duia a terme l'escolarització en castellà, els nens generalment no rebien una instrucció basada en els valors patriòtics espanyols. És a dir, no vinculaven l'aprenentatge del castellà amb la fidelitat a la nació espanyola –freqüentment, vinculaven aquesta llengua amb un poder estranger o (com en el passat havia succeït amb l'aprenentatge del llatí) hi pensaven com un mer instrument de comunicació escrita (Ferrer i Pujades 2000). El paper dels mestres era crucial ja que ells eren els responsables de vincular la voluntat de l'Estat (la creació d'un sentiment de fidelitat cap a la nació espanyola) amb la societat. Però com que als professors no se'ls instruïa de forma homogènia, ni tan sols ells mateixos se sentien vinculats a l'Estat espanyol, amb la qual cosa era improbable que instruïssin en els valors patriòtics espanyols.

Resumint, les escoles públiques catalanes (dels períodes durant els quals hi va haver autonomia política), les escoles anarquistes, i les escoles catalanistes van fer una contribució important a l'existència d'una Revolució Escolàstica, en certa manera, alternativa a Catalunya a principis del segle vint. Van socialitzar la primera generació de ciutadans alfabets en valors ja fós de suspicàcia envers l'Estat espanyol o d'amor cap a la nació catalana. Tot això va tenir lloc al mateix temps que el moviment nacional català creixia en el nivell polític i social.

4.3 Dades sobre l'evolució de la Revolució Escolàstica a França i Espanya

A les taules 5 i 6, es poden observar les dades sobre l'alfabetització a França i a la Catalunya Nord al segle dinou, i les dades sobre l'alfabetització a la Catalunya espanyola als segles dinou i vint. Les dades es basen en els registres de signatures en les actes de casament. L'índex d'analfabetisme es calcula a partir del nombre d'individus que no eren capaços d'escriure el seu nom en les actes de casament per cada 100 persones casades.[8] A la Taula 5, hi podem observar dades de França en tres dates diferents: el 1855, el 1885 i el 1894.[9] S'indica l'index d'analfabetisme del *Département des Pyrenées Orientales* i la mitjana de l'índex d'analfabetisme de tots els *Départaments* de França, així com la desviació estàndard i la mediana de l'índex d'analfabetisme de tots els *Départments* (un total de 80).

Taula 5. Analfabetisme a França i la Catalunya Nord al segle dinou

		1855	1885	1894
Catalunya Nord	Mitjana	56,37%	38,2%	21,43%
França	Mitjana	42%	16,45%	8,5%
	Desv. Est.	20,97	12,3	8,1
	Mediana	54,4%	15,6%	6,6%

El nivell d'analfabetisme al *Département des Pyrénees Orientales* va disminuir del 56.37 per cent el 1855, al 38,2 per cent el 1885. Això significa que, en aquest període de trenta anys, hi va haver una diferència de 18,7 punts. Per a tots els *Départments* de França, les diferències entre aquests dos períodes són fins i tot més impressionants: el 1855 la mitjana del nivell d'analfabetisme en tot el territori era del 42 per cent; el 1885, la mitjana en tots els departaments era del 16,45 per cent –amb una desviació estàndard del 12,31 (molt més petita que el 1855, cosa que mostra que la variació entre les regions va minvar). Així, entre el 1855 i el 1885, la mitjana del nivell d'analfabetisme a tot França va disminuir en 25,55 punts. El 1894, la mediana d'analfabetisme a França era del 6,6 per cent. La mitjana de tots els departaments era del 8,5 per cent (amb una desviació estàndard del 8,1). Pel que fa a la regió de la Catalunya Nord (el *Département des Pyrénees Orientales*), l'índex era del 21,43 per cent. Aquest índex pot ser considerat com a baix per tractar-se de finals del segle dinou; com veurem és molt més petit que al Principat en el mateix període de temps. Així, cap a finals del segle dinou, la difusió de l'alfabetització de masses ja havia tingut lloc a França. Com ja he apuntat més amunt, l'alfabetització de masses es va aconseguir amb la Revolució Escolàstica que es va desenvolupar al territori francès durant les últimes dècades del segle dinou.

A la Taula 6 podem veure les dades sobre el nivell d'analfabetisme al Principat des de 1887 fins al 1981 (en períodes de 10 anys aproximadament).[10] Podem veure que a finals del segle dinou els nivells d'analfabetisme eren molt més alts que a la Catalunya Nord. El 1887, el nivell d'analfabetisme era del 60 per cent (observeu que a la Catalunya Nord era del 38,2 per cent el 1885). Al 1990 continuava sent molt més gran que a la Catalunya Nord: un 53 per cent. De fet,

podem observar que a la Catalunya espanyola no hi va haver un descens important en els nivells d'analfabetisme fins a les dècades del 1910 i del 1920 (no va assolir el que es pot considerar un índex moderat d'analfabetisme, del 21 per cent, fins a l'any 1930).

Taula 6. Analfabetisme al Principat als segles dinou i vint

	1887	1990	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981
% d'Analfabetisme	60%	53%	42%	29%	21%	14%	10%	7%	6%	5%

Les dades sobre els nivells d'alfabetització recolzen doncs la nostra hipòtesi. La difusió del procés d'alfabetització massiva va tenir lloc a la Catalunya Nord molt abans que al Principat. Cap a finals del segle dinou, el 80 per cent de la població a la Catalunya Nord estava alfabetitzada. La població de va ser sotmesa a la Revolució Escolàstica que l'Estat francès va portar a terme durant les darreres dècades del segle dinou, i mitjançant la qual els ciutadans van adquirir una identitat nacional francesa. A principis del segle vint, quan la fase B del moviment de revitalització de la nació catalana va tenir lloc, la gent a la Catalunya Nord ja posseïa una identitat nacional pròpia, la francesa. Aquest fet explica per què aquesta fase no va tenir èxit en aquesta regió, és a dir, per què la identitat nacional catalana no va ser assimilada per les masses. Per contra, a finals del segle dinou, només el 40 per cent de la població de la Catalunya espanyola estava alfabetitzada. És a dir, quan la fase B va començar a tenir lloc, la majoria de la població a Catalunya no tenia una identitat nacional (ni espanyola ni catalana). Aquesta gent, per tant, estava més predisposada a recolzar el moviment nacionalista i a assimilar la identitat nacional catalana. Les tres dècades de creixement màxim de l'alfabetització a Catalunya (1900-1930) van ser precisament aquelles dècades en les quals el catalanisme era fort en l'escenari polític i l'educació s'impartia en català. Durant aquest període, va tenir lloc el que podríem anomenar la Revolució Escolàstica catalana, que va portar a la gent a assimilar una identitat nacional catalana amb capacitat de persistir en el temps.

5. Conclusions

En aquest article s'ha intentat explicar quins factors determinen les diferències en el grau de rellevància de la identitat nacional catalana a un costat i l'altre de la frontera entre França i Espanya. Hem pogut proporcionar una major comprensió de les causes que hi ha darrere les

diferències entre aquests territoris tot relacionant una teoria recent sobre els orígens del nacionalisme (la teoria de Darden) amb una determinada periodització dels dits moviments de revitalització nacionalista (la proposta de Hroch). En general, hem vist que els patrons actuals es poden explicar a partir de les diferències històriques en els processos de construcció de l'Estat a Espanya i a França, que van influir en la creació i l'assimilació de la identitat catalana nacional durant els segles dinou i vint. Per una banda, l'alfabetització de masses va tenir lloc a la Catalunya espanyola més tard que a la Catalunya francesa, i la Catalunya espanyola no va ser mai controlada completament per l'Estat mentre que a la Catalunya francesa va ser fortament controlada per l'Estat francès. Això explica els diferents nivells de recolzament que el moviment nacionalista català va tenir a aquestes dues regions quan aquest va emergir a finals del segle dinou. D'una altra banda, al Principat, el procés pel qual la majoria de la població es va alfabetitzar durant la primera meitat del segle vint va estar en certa manera controlat pels sectors catalanistes, que ensenyaven llengua catalana i vinculaven la llengua a la nació catalana; pels sectors libertaris que educaven tot manifestant una gran hostilitat envers l'estat; o per sectors religiosos que no se sentien especialment vinculats a l'Estat espanyol. En canvi, a França el procés d'alfabetització de masses va ser dut a terme per l'Estat, i es va relacionar l'alfabetització amb els valors patriòtics. Tot plegat explica que al Principat la identitat nacionalista catalana fós assimilada per les masses i que persistís, –de tal manera que la identitat nacionalista és encara viva en els nostres dies–, mentre que a França la única identitat nacional que va perdurar fós la francesa.

Referències

ANDERSON, Benedict. 1983. *Imagined Communities*. Londres i Nova York: Verso.

ANGUERA, Pere. 1997. *El Català al segle XIX*. Barcelona: Empúries.

BALCELLS, Albert. 1991. *El Nacionalismo Catalán*. Madrid: Historia 16.

BARNARD, H.C. 1969. *Education and the French Revolution*. Cambridge, Regne Unit: Cambridge University Press.

BEISSINGER, Mark R. 2002. *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge, Regne Unit: Cambridge University Press.

BOIX, Carles. 2002. *L'Obertura Catalana*. Barcelona: Idees Assaig Breu.

BUENAVENTURA DELGADO. 2000. *La Institución Libre de Enseñanza en Cataluña.* Barcelona: Ariel.

CACHO, Vicente del. 1998. *El nacionalismo catalán como factor de modernización*. Barcelona: Quaderns Crema: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes.

CAMPS, Christian. 1995. «Identité, catalanisme periphérique: les exemples des ecrivains nordcatalans des XIXe et XXe siècles». A *Le discours sur la Nation en Catalogne aux XIXe et XXe Siecles. Hommage à Antoni M. Badia i Margarit*. Serrano, Carlos i Marie-Claire Zimmermann (org.). París: Editions Hispaniques.

CAPITÁN DÍAZ, Alfonso. 1997. *La Educación en la Primera República Española (1873)*. València: Nau Llibres.

CIC Terrassa. 1986. «La Renaixença». Cicle de Conferències fetes a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1982/1983. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

COHEN, Paul. 2003. «Linguistic Politics on the Periphery: Louis XIII, Béarn, and the Making of French as an Official Language in Early Modern France», a Bryan D. Joseph, et al. (eds.) *When Languages Collide*. Columbus: The Ohio State University Press.

DARDEN, Keith. 2002. «The Scholastic Revolution. Explaining Nationalism in the USSR». Article no publicat, Yale University.

DURAN, Lluís. 1997. Pàtria *i Escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Barcelona: Editorial Afers.

DÍEZ MEDRANO, Juan. 1999. *Naciones divididas. Clase, política y nacionalismo en el País Vasco y Cataluña*, Monografías, num. 167. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

EISENSTADT, Samuel i Stein ROKKAN (eds.).1973. *Building States and Nations. Models, Analyses and Data across Three Worlds*. Beverly Hills, CA: Sage.

PARLAMENT EUROPEU (PE). 2004. European Elections 2004. [citat 28/10/2004]. Disponible a: http://www.elections2004.eu.int/elections.html

FLORENSA I PARES, Joan. 1996. *L'ensenyament a Catalunya Durant el Trienni Liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FURET, François i OZOUF, Jacques (eds.). 1982 [1977]. *Reading and Writing. Literacy in France from Calvin to Jules Ferry.* Londres i Nova York: Cambridge University Press.

GARCÍA DE CORTÁZAR i J.M. GONZÁLEZ VESGA.1994. *Breve Historia de España*. Madrid: Alianza.

GELLNER, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de la Presidència. Secretaria de Política Lingüística.2003. Enquesta d'usos lingüístics a Catalunya, 2003 (EUL). Barcelona, Espanya.

GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de la Presidència. Secretaria de Política Lingüística.2004. Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord 2004 (EULCN).

Perpinyà, França.
FERRER, Josep i Joan PUJADAS (eds). 2000. *Salvador Genís i Bech. En Defensa de l'Ensenyament en Català. Articles Pedagògics i Altres Escrits*. Barcelona: Fundació Pere Coromines.
GREW, Raymond i Patrick J., HARRIGAN. 1991. *School, state, and society. The growth of elementary schooling in nineteenth-century France. A quantitative analysis.* Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
GUEREÑA, Jean-Louis i Antonio, VIÑAO. 1996. *Estadística Escolar, Proceso de Escolarización y Sistema Educativo Nacional en España (1750-1850).* Barcelona: EUB.
HAAS, Ernst B. 1986. 'What is Nationalism and Why Should we Study it?' *International Organization* 40 (3): 707-744.
HECHTER, Michael. 2001. *Containing Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
HOBSBAWM, Eric. 1990. *Nations and Nationalism since 1870*. Nova York: Cambridge University Press.
HOROWITZ, Michael. 1985. *Ethnic Groups in Conflict.* Berkeley i Los Angeles: University of California Press.
HROCH, Miroslav. 2000. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations.* Nova York: Columbia University Press.
ICPSR. Study num.48: Social, Demographic and Educational Data for France, 1801-1897.
INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (Idescat). 2001. Cens linguistic 2001. Disponible a: http://www.idescat.es
INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (Idescat). 2003. Evolució de la Població. Disponible a: http://www.idescat.es
INSTITUT DE SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA (ICS). Catalan in France. Disponible a: http://www.uoc.es/euromosaic/web/document/catala/an/i5/i5.html
JACOBSON, Stephen H. 1998. *Professionalism, Corporatism, and Catalanism: The Legal Profession in Nineteenth-Century Barcelona*, Tesi Doctoral en Història, Tufts University, Boston.
LAITIN, David. 1998. *Identity in Formation. The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca i Londres: Cornell University Press.
LEÓN SOLÍS, Fernando. 2003. *Negotiating Spain and Catalonia. Competing Narratives of National Identity*. Bristol, Regne Unit: Intellect Books.
LOISON, Marc. 2003. *École, alphabétisation et societé rurale dans la France du Nord au XIXème siècle.* París: L'Harmattan.
LUC, Jean-Noël. 1985. *La Statistique de l'enseignement primaire 19e-20e siècles*. Politique et mode d'emploi. París: Economica.
MARTÍ I CASTELLS, Joan. 1992. *L'ús Social de la Llengua Catalana.* Barcelona: Barcanova.
MOLLÀ, Toni (ed). 2001. *Ideologia i conflicte lingüístic*. Barcelona: Bromera.
ORIZO, Francisco Andrés i Maria-Angels ROQUE. 2001. *Els catalans a l'enquesta europea de valors.* Barcelona: Institut Català de la Mediterrània i Proa Mirada Social.
SAHLINS, Peter. 1988. «The Nation in the Village: State-Building and Communal Struggles in the Catalan Borderland During the 18th and 19th Centuries». *The Journal of Modern History* 60(2): 234-263.
SAHLINS, Peter. 1989. *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenées*. Berkeley: University of California Press.
SERRANO, Carlos i Marie-Claire ZIMMERMANN (org.). 1995. «Le discours sur la Nation en

Catalogne aux XIXe et XXe Siècles». *Hommage à Antoni M. Badia i Margarit. Actes du Colloque International 19-20-21 Octobre.* París : Éditions Hispaniques.

SOBREQUÉS, Jaume. 1982. *Els Arxius per a la Història del Nacionalisme Català*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

SOLÉ-TURA, Jordi. 1967. *Catalanisme i Revolució Burgesa; la síntesi de Prat de la Riba.* Barcelona: Ediciones 62.

SOLÉ-TURA, Jordi. 1985. Nacionalidades *y nacionalismos en España : autonomías, federalismo, autodeterminación.* Madrid: Alianza.

TERMES, Josep. 2000. *Història del Catalanisme fins al 1923*. Barcelona: Pòrtic.

TERMES, Josep i Agustí, COLOMINES. 1992. *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme.* Barcelona : Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Entitat Autònoma del Diari Oficial i Publicacions.

TODD, Emmanuel. 1991. *The Making of Modern France. Ideology, Politics and Culture.* Oxford i Cambridge: Basil Blackwell Inc.

VENTURA, Montserrat. 1991. *Lletrats i Illetrats a una Ciutat de la Catalunya Moderna, 1750-1800.* Mataró, Barcelona: Gràfiques Tria.

VILANOVA RIBAS, Mercedes i Xavier, MORENO JULIÀ. 1992. *Atlas de la Evolución del Analfabetismo en España de 1887 a 1981.* Madrid: CIDE.

WEBER, Eugen. 1983. *La Fin des Terroirs. La Modernisation de la France Rurale (1870-1914).* París: Fayard/Editions Recherches.

Notes

[1] Aquesta regió es correspon a grans trets al Department 66: *Pyrénees Orientales* (també anomenat *Department de Languedoc-Roussillon*) dins de l'Estat francès. Tot i que la correspondència amb el departament francès no és exacta (hi ha un comtat, *La Fenolleda*, inclòs en el Department 66 que es considera «occità» i no pas català), consideraré que les dues entitats, la Catalunya francesa i el Department 66, són coincidents, ja que és el mètode més plausible de procedir per poder dur a terme un estudi analític de la regió.

[2] Les dades provenen de l' «Estudi d'usos lingüístics del 2003», que va consistir en una sèrie d'entrevistes telefòniques amb 7257 individus (majors de 15 anys) distribuïdes al llarg del territori de la Catalunya espanyola, i de l' «Estudi d'usos lingüístics a la Catalunya Nord 2004», que està basada en entrevistes telefòniques amb 400 individus (majors de 15 anys) al territori de la Catalunya Nord.

[3] Per a cadascun dels territoris, hi he indicat el número de vots obtingut per cada partit classificat com a nacionalista/separatista i he calculat el percentatge que representa dins del total de vots a la regió.

[4] «Anomenem 'nacions petites' a aquelles que estaven sota el domini d'una nació per un període tan llarg de temps que la relació de dominació va agafar un caire estructural per tots dos costats.» (HROCH 2000:9). Catalunya seria una nació de tipus (b): «un grup de nacions que sí que constituïen una entitat política a l'Edat Mitjana, tenien la seva pròpia classe feudal soberana, però que van perdre la seva independència política o els seus atributs essencials abans de desenvolupar-se en nacions modernes» (HROCH 2000: 9)

[5] «Durant l'aparació del moviment de masses (…) la consciència nacional esdevé la preocupació principal d'una gran part de les masses (fins i tot encara que no sigui de cap manera la totalitat dels membres de la nació) i el moviment nacional té una estructura organitzativa ferma que s'estén al llarg de tot el territori» (HROCH 2000:23).

[6] «Els trets institucionals del model escolàstic són coneguts: s'estableix un espai delimitat i controlat (l'escola) a la qual la majoria dels individus estan exposats durant la major part de la seva jornada durant un període de molts anys. En aquest escenari l'autoritat en la propagació d'idees està estrictament controlada pels treballadors. La plantilla, al seu torn, rep una formació en institucions centralitzades i sota el control de l'Estat, i el pla d'estudis és estàndard» (2002:12).

[7] De fet, autors com GUEREÑO i VIÑAO diuen que l'alfabetització i l'escolarització a Espanya va patir un retrocés durant la primera meitat del segle dinou, si ho comparem amb el progrés que s'havia aconseguit a finals del segle divuit (1996:206).

[8] S'assumeix que la població alfabeta era capaç de firmar les actes de casament amb el seu propi nom (i no fent un gargot o una creu).

[9] Les dades de França s'han obtingut de l'estudi núm. 48 del ICPS. Aquest estudi agrupa dades de: (1) *Statistique Générale de la France*, (2) *Mouvement de la population, 1801-1868*, (3) *Statistique Annuelle, 1869-1897,* i (4) *Statistique de l'enseignement primaire*.

[10] Les dades s'han obtingut de Vilanova i Moreno (1992: 218).